

Leszek Cybulski

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

ZMIANY KONKURENCYJNOŚCI PAŃSTW UNII EUROPEJSKIEJ WOBEC INNYCH KRAJÓW W OKRESIE 1999-2009 (ZE SZCZEGÓLNYM UJĘCIEM CZYNNIKÓW SPOŁECZNYCH)

Streszczenie: W opracowaniu zostaje potwierdzona teza o trwającym procesie powolnej utraty konkurencyjności Unii Europejskiej jako całości oraz większości jej państw członkowskich w stosunku do największych gospodarek świata. Wzrost konkurencyjności był zasadniczym celem strategii lizbońskiej z 2000 r. oraz wszystkich wspólnotowych programów działań gospodarczych. World Competitiveness Yearbook, opracowywany corocznie przez IMD z Lozanny, stanowi podstawę dokonanych przeliczeń dla grup państw świata wykazujących m.in. rosnące rozwarstwienie między Północą i Południem UE. Szczególne znaczenie nadano czynnikowi ludzkiemu, wpływającemu w istotny sposób na poziom konkurencyjności społeczeństw.

Słowa kluczowe: porównania międzynarodowe, Unia Europejska, konkurencyjność gospodarek, ranking IMD, model skandynawski.

1. Cele i metoda badania

Celem opracowania jest zweryfikowanie tezy o trwającym procesie powolnej utraty konkurencyjności Unii Europejskiej jako całości oraz poszczególnych państw członkowskich w stosunku do największych gospodarek świata. Waga tego problemu wiąże się z zamierzeniami strategii lizbońskiej z 2000 r., która zakładała uczynienie z UE do 2010 r. największej i najbardziej konkurencyjnej gospodarki świata, z większą liczbą lepszych miejsc pracy. Choć od 2005 r. nie akcentuje się już zadania prześcignięcia gospodarki amerykańskiej, to jednak hasło wzrostu konkurencyjności pojawia się w większości wspólnotowych dokumentów dotyczących działań gospodarczych. Z drugiej strony strategia lizbońska traktuje pracę jako samodzielny cel strategiczny i zarazem środek dynamizowania wzrostu. Dlatego w dalszej części opracowania znajdują się oceny znaczenia czynnika ludzkiego w procesie wzrostu konkurencyjności społeczeństw.

Podstawą badań są roczniki konkurencyjności największych gospodarek świata (*World Competitiveness Yearbook* – WCY) publikowane corocznie w maju przez

Instytut Zarządzania Rozwojem (IMD) z Lozanny. Jest to najbardziej znany i miarodajny ranking konkurencyjności społeczeństw świata, uwzględniający policzalne czynniki „twarde” oraz kwantyfikujący jakościowe czynniki „miękkie”. Przeliczeń dokonano w odstępach trzyletnich oraz dla najnowszych dostępnych danych. Dane cząstkowe państw zagregowano dla dwóch ujęć – dwuelementowego (UE – kraje pozostałe) oraz w rozważaniach bardziej szczegółowych – dla 11 grup państw (maksymalnie czteroelementowych): pięciu unijnych i sześciu pozawspólnotowych, związanych przede wszystkim z dynamicznym konkurencyjnym ugrupowaniem APEC. Przedmiotem zainteresowania jest powszechność określonych tendencji w stosunkowo homogenicznych grupach państw i dlatego czynnik wielkości gospodarki jest traktowany jedynie jako tło. Stąd dla przeliczeń wybrano, zamiast średniej ważonej, średnią arytmetyczną zwykłą.

2. Konkurencyjność według IMD

Kategoria konkurencyjności ma w literaturze ekonomicznej wiele ujęć, niekiedy poważnie się różniących. Większość definicji wynika z przeniesienia na grunt makroekonomiczny pojęcia wywodzącego się z marketingu i bazującego na określonych przewagach pozwalających wykreować lub wzmocnić pozycję rynkową produktu lub usługi oraz wytwarzających je firm. Jest to wąskie rozumienie konkurencyjności państw, koncentrujące się na możliwościach, z jednej strony, ekspansji w skali regionu, kontynentu lub świata, a z drugiej strony – przyciągania czynników produkcji, a zwłaszcza kapitału z zagranicy. Następuje zorientowanie na wyniki – wzrost uczestnictwa w międzynarodowym podziale pracy, maksymalizację wydajności kosztowej i wartości dodanej. Procesy globalizacyjne powodują, że coraz mniejsze znaczenie mają dobra o charakterze niewymienialnym w ujęciu międzynarodowym (*nontradable goods*), a nawet międzyregionalnym w skali kraju. Jednak takie towary i usługi, charakterystyczne dla tzw. gospodarki bliskości, występują i mają decydujący wpływ na jakość i poziom życia, co implikuje synergiczne skutki rozwojowe. Pojawia się więc czynnik społeczny, pomijany w wąskim podejściu do konkurencyjności. S. Garelli, twórca metody sporządzania rankingu IMD, definiuje w efekcie konkurencyjność nie gospodarek, lecz społeczeństw: „konkurencyjne społeczeństwo to takie, które odnalazło dynamiczną równowagę między tworzeniem bogactwa a spoistością społeczną”¹. Można podkreślić trzy cechy tego ujęcia:

- społeczno-gospodarczy, a nie wyłącznie ekonomiczny charakter (hasło spoistości społecznej jest równoważne spójności, stanowiącej jedno z zasadniczych traktatowych kryteriów, które muszą uwzględniać programy i działania Wspólnoty Europejskiej),

¹ S. Garelli, *Przypowieść o dwóch gospodarkach*, „Puls Biznesu” 1998, nr 19, dodatek „Menedżer Doskonały”, s. 5. Szerszy komentarz zob. L. Cybulski, *Edukacja a konkurencyjność regionów*, [w:] *Konkurencyjność regionów*, red. M. Kłamut, AE, Wrocław 1999, s. 135-139.

- charakter przestrzenny – przymiotem społeczeństwa jest określone ujęcie terytorialne (rankingi uwzględniały przez kilka lat, obok państw, także ich wybrane regiony),
- rejestrowanie procesów, gdyż konkurencyjność jest związana ze zdolnością przystosowania się do zmieniających się warunków towarzyszących tworzeniu bogactwa, a dynamiczna równowaga oznacza *de facto* zdolność do generowania wysokiego i trwałego tempa rozwoju gospodarczego (*sustainable growth*).

Niezbędna jest tu uwaga odnosząca się do konsekwencji światowego kryzysu finansowego z 2008 r. Wpłynął on na najnowszy ranking, ale przede wszystkim skłonił IMD do sporządzenia w 2009 r. dodatkowego rankingu nakierowanego na długofalową zdolność zachowania stabilności państw w warunkach pogorszenia koniunktury – *Stress Test on Competitiveness*. Najlepiej wypadła Dania, wyprzedzając inne mniejsze państwa Europy Północnej i Azji Południowo-Wschodniej. USA, Niemcy, Japonia i Korea Płd. znalazły się w środku stawki. Gorzej wypadła Wielka Brytania, a zdecydowanie źle Polska i śródziemnomorskie europejskie potęgi gospodarcze – Francja, Włochy i Hiszpania².

Zasadniczy ranking konkurencyjności społeczeństw bazuje na zdecydowanie szerszym zestawie 331 kryteriów. Dane twarde stanowią 2/3 wartości oceny i bazują na statystykach ONZ, OECD, MBOiR, MFW, WTO, UNESCO i 52 instytucji partnerskich. Pozostała 1/3 wartości oceny to dane miękkie – trudno mierzalne, lecz kwantyfikowalne metodami IMD. Odnoszą się one do takich zjawisk, jak praktyki zarządzania, stosunki pracy, korupcja, środowisko naturalne czy jakość życia. Opinii na ten temat dostarcza grupa aż 4000 respondentów reprezentujących różne branże³ i działających na terenie wszystkich 57 państw objętych rankingiem (z 2009 r.). Są to największe gospodarki oraz mniejsze, lecz o wszechstronnie rozwiniętych strukturach gospodarczych (jak członkowie OECD). Wytwarzają one ponad 90% światowego PKB, a spośród dużych gospodarek pominięto jedynie takie monokultury ekonomiczne, jak większość krajów Zatoki Perskiej⁴.

Dla lepszej interpretacji rankingu przydatne jest przedstawienie kilku uwag wstępnych (równocześnie mogą one stanowić także element podsumowania):

² www.imd.ch (25.05.2009).

³ *IMD World Competitiveness Yearbook 2008*, IMD, Lausanne 2008, s. 477-478.

⁴ Największą pominiętą gospodarką jest Arabia Saudyjska, zajmująca 23 pozycję na świecie pod względem poziomu PKB (2006). Pozycja ta ulega gwałtownym zmianom w efekcie zmian światowych cen ropy oraz kursu wymiennego waluty krajowej (dotyczy to także innych państw – np. dane za 2006 r. znacznie przesunęły w górę gospodarkę Rosji, a w mniejszym stopniu także Australii i Norwegii). Chociaż w rankingu IMD poziom rozwoju jest tylko jednym z wielu czynników, to dla krajów surowcowych jest w praktyce jedyną zmienną wpływającą na zmiany pozycji. Interesujące jest, że w rankingu za 2009 r. po raz pierwszy znalazł się Katar, zapewne dlatego, że poważnie zdywersyfikował źródła swojego bogactwa (obecnie ropa i gaz dostarczają mniej niż 1/3 wpływów). Podobną politykę od wielu lat prowadzą Zjednoczone Emiraty Arabskie i być może staną się one kolejnym krajem ujętym w rankingu.

- w czołówce dominują państwa o wysokim i bardzo wysokim produkcie *per capita*, ale nie należy oczekiwać, że wielkość PKB wpływa w znacznym stopniu na oceny konkurencyjności, gdyż rozwinięte państwa mogą się też znaleźć na dole listy (jak np. Włochy);
- opóźnienie danych statystycznych, długotrwały proces zbierania opinii respondentów, duża pracochłonność badań oraz sam proces wydawniczy powodują pewne przesunięcia czasowe w stosunku do napływających informacji bieżących; jest to ważne w kontekście kryzysu finansowego i dlatego lepszy obraz jego wpływu na konkurencyjność państw będzie widoczny w 2010 r., jednak aktualność rankingu jest zaskakująco duża (np. w maju 2008 r. zrezygnowano z ujmowania bliskiej bankructwa Islandii, w chwili gdy problemy dopiero narastały); omówiony uprzednio test zdolności utrzymania stabilności jest dodatkowym rozwiązaniem aktualizującym obraz ogólny;
- ranking cechuje wysoka czułość – zarówno w przypadku pozycji państw (gdyż w obecnym lub poprzednim rankingu grupa wielu państw mogła mieć bardzo zbliżoną punktację i nawet niewielkie wahania wywoływały znaczne przesunięcia), jak i pod względem punktacji (silna reakcja na szoki); zakres zmian danych twardych jest zdecydowanie mniejszy niż ocen jakościowych, co można traktować jako wadę w postaci nadmiernej rangi czynnika subiektywnego, lecz w praktyce jest zaletą, gdyż powtarzalne oceny są formułowane przez najbardziej opiniotwórczych przedstawicieli biznesu międzynarodowego, mających rzeczywisty wpływ na przewidywane zmiany – przepływy kapitału, kontrakty handlowe czy kooperacyjne; dlatego nawet „krzywdzące” oceny są wyrazem określonej świadomości i w praktyce obniżają realną konkurencyjność państwa⁵.

3. Zmiany pozycji państw w latach 1999-2009

Zasady zastosowanej wielowymiarowej analizy porównawczej (WAP) S. Garelli opracował przed 1989 r., kiedy opublikowano pierwszy ranking konkurencyjności społeczeństw. Od tego czasu główne założenia metody WAP pozostały niezmiennie,

⁵ To samo dotyczy nieuzasadnionych dobrych opinii – np. jeszcze niedawno Węgry wypadają najlepiej w grupie państw postkomunistycznych. Dane twarde tego nie potwierdzały, a początek 2009 r. unaoczniał skalę kryzysu gospodarczego. W drugiej połowie lat 90. w cząstkowej kategorii „rząd” Polska zajmowała ostatnie miejsce w rankingu za przedostatnią Belgią, ogarniętą grożącym rozpadem państwa, największymi w historii protestami społecznymi przeciwko niewydolności władz różnych szczebli (w związku z aferą pedofilską). Przed Polską była także Rosja o bardzo skorumpowanej administracji i Kolumbia, gdzie rząd kontroluje jedynie połowę terytorium, a resztę kartele narkotykowe oraz partyzantki lewicowe i prawicowe. Jednak z punktu widzenia przedstawicieli biznesu kraje te były bardziej przewidywalne, a umowy gospodarcze łatwiej podpisywane niż w Polsce, gdzie stanowione prawo było nieczytelne, kierunek zmian legislacyjnych nieznan, a zaskakujące bariery administracyjne wręcz uniemożliwiały działalność. Należy także zauważyć, że wydawnictwo WCY jest rozprawiane nie w ośrodkach akademickich, lecz przede wszystkim wśród firm prowadzących działalność w różnych częściach świata i ma charakter opiniotwórczy dla biznesu.

choć zakres rankingu IMD ulega ciąglemu rozszerzaniu – o nowe państwa, kategorie informacji (twarde i miękkie), współpracujące instytucje i osoby. Tylko na początku okresu minionych dziesięciu lat nastąpiła jedna istotna modyfikacja sposobu obliczania wskaźnika punktowego. Została zredukowana liczba segmentów, dla których sporządzano rankingi cząstkowe – z ośmiu do czterech. Zniknęły m.in. takie kategorie, jak „rząd”, „ludzie”, z których informacje zostały rozdysponowane na istniejące do dziś cztery grupy cząstkowe. W efekcie zmodyfikowano system wag dla obliczania wskaźnika zbiorczego, którego wartość maksymalna (wzorcowa) wynosiła w 1999 r. 100 punktów, a w 2002 r. i w latach następnych 100 000 punktów. Jednak zmiana dotyczy nie tylko rzędu wielkości, ale także proporcji i dlatego dane dla 1999 r. nie są w pełni porównywalne z innymi.

W rankingu ocenie podlegają dane segmentowane dla czterech grup:

- dokonania gospodarcze – w tym: gospodarka krajowa (28 zmiennych), handel zagraniczny (21), inwestycje międzynarodowe (19), zatrudnienie (8), ceny (4);
- efektywność rządu – finanse publiczne (12), polityka fiskalna (14), ramy instytucjonalne (15), ustawodawstwo biznesowe (21), ramy społeczne (11);
- efektywność biznesu – wydajność i efektywność (11), rynek pracy (22), finanse (20), praktyka zarządzania (10), uznawane wartości (7);
- infrastruktura – infrastruktura bazowa (24), infrastruktura technologiczna (21), infrastruktura naukowa (22), zdrowie i środowisko (22), edukacja (19).

W związku ze zwiększaniem się liczby państw ocenianych w rankingu, dla zapewnienia większej czytelności w tab. 1 zastosowano nietypową odwróconą chronologię. Ujęto dodatkowo cząstkowy segment „ludzie” (opisywany w dalszej części opracowania).

O reprezentatywności zestawienia świadczy ujmowanie kompletu 30 państw OECD (w tym UE15, NAFTA3 i EFTA3 – bez Liechtensteinu, ale przejściowo z Islandią), a z grupy 12 nowych krajów członkowskich (NKC) UE brakuje jedynie Łotwy, Cypru i Malty. Podział kontynentalny jest następujący: 30 państw jest zaliczanych do Europy, 16 – do Azji, 6 – do Ameryki Południowej, 3 – do Ameryki Północnej, 2 – do Australii i Oceanii, 1 – do Afryki. Dane dla całego okresu 1999-2009 odnoszą się do 46 państw.

Na wzrastający poziom średniej wartości rankingu wpływają cztery rodzaje zmian:

- realne zmiany zachodzące wewnątrz stabilnie rozwijających się państw,
- sukcesywny przyrost liczby państw objętych badaniem – w ciągu dekady przybyło 11 państw, niekiedy plasujących się powyżej średniej (Katar), ale częściej zdecydowanie poniżej (Ukraina, Rumunia, Chorwacja),
- gwałtowne kryzysy finansowe wpływające w różnych okresach nie tylko na wskaźniki ekonomiczne, ale także na stabilność polityczną i wiarygodność międzynarodową państw; w drugiej połowie lat 90. odnosiło się to do Korei Płd., Indonezji, Rosji, a następnie Turcji i Argentyny; znaczną nieufność budzą także socjalistyczne reformy Wenezueli; proces wychodzenia z kryzysu i wzrost zaufania biznesu powodują, że w krótkim czasie państwa zajmujące ostatnie miej-

Tabela 1. Ranking konkurencyjności państw IMD w latach 1999-2009

Państwa	Poziom konkurencyjności makroekonomicznej w punktach								Miejsce w rankingu					Kategoria „ludzie”	
	2009	2008	2005	2002	1999	2009	2008	2005	2002	1999	1998				
											punkty	m-ce			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13			
USA	100 000	100 000	100 000	100 000	100,00	1	1	1	1	1	67,70	8			
Hongkong	98 146	94 864	93 073	77 761	79,67	2	3	2	9	7	64,01	13			
Singapur	95 740	99 330	89 679	81 155	86,04	3	2	3	5	2	70,89	1			
Szwajcaria	94 163	89 656	82 534	79 472	80,11	4	4	8	7	6	67,96	7			
Dania	91 741	83 852	82 545	80 429	77,53	5	6	7	6	8	70,82	2			
Szwecja	90 520	82 464	76 261	76 193	74,29	6	9	14	11	14	61,63	17			
Australia	88 934	83 500	81 975	76 106	76,18	7	7	9	14	12	64,75	10			
Kanada	88 708	82 852	82 648	79 013	76,47	8	8	5	8	10	68,11	6			
Finlandia	88 373	75 025	82 627	84 351	82,96	9	15	6	2	3	70,07	3			
Niderlandy	87 758	80 476	77 400	82 802	81,06	10	10	13	4	5	66,21	9			
Norwegia	86 604	79 516	76 157	67 687	74,38	11	11	15	17	13	69,26	4			
Luksemburg	86 274	84 405	80 311	84 292	81,20	12	5	10	3	4	63,17	14			
Niemcy	83 508	74 735	67 842	70 942	76,72	13	16	21	15	9	59,66	21			
Katar	81 995					14									
Nowa Zelandia	79 621	73 374	75 459	66 542	71,24	15	18	16	19	20	62,31	15			
Austria	79 294	75 028	74 328	74 655	71,34	16	14	17	13	19	64,21	12			
Japonia	78 242	70 028	68 652	54 347	73,92	17	22	19	30	16	64,64	11			
Malezja	77 162	73 199	65 844	59 692	62,58	18	19	26	26	27	45,60	34			
Irlandia	76 956	77 638	77 846	76 218	76,36	19	12	12	10	11	60,14	19			
ChRL	76 595	73 758	63 219	52 199	61,02	20	17	29	31	29	55,89	24			
Wielka Brytania	76 069	71 904	68 518	68 930	74,20	21	21	20	16	15	55,39	25			
Belgia	75 965	68 746	67 456	66 734	70,14	22	24	22	18	22	59,69	20			

Tabela 1, cd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Tajwan	75 390	77 359	78 319	61 307	72,08	23	13	11	24	18	60,62	18
Izrael	73 425	72 408	67 304	60 485	67,80	24	20	23	25	24	62,00	16
Chile	70 933	64 173	72 184	65 606	66,84	25	26	18	20	25	47,33	32
Tajlandia	70 762	63 096	66 012	47 945	53,27	26	27	25	34	34	45,17	35
Korea Płd.	68 408	58 884	64 239	56 827	52,05	27	31	27	27	38	57,58	22
Francja	68 071	66 012	64 203	61 641	70,76	28	25	28	22	21	57,51	23
Czechy	66 755	62 247	60 131	55 322	48,80	29	28	30	29	41	52,46	28
Indie	66 454	60 625	59 053	40 733	49,95	30	29	33	42	39	29,41	45
Litwa	64 882	56 234				31	36					
Słowenia	64 637	57 904	49 304	45 499	49,88	32	32	43	38	40		
Słowacja	63 913	59 365	58 621	45 714		33	30	34	37			
Portugalia	62 588	54 657	52 426	49 318	62,22	34	37	36	33	28	50,55	31
Estonia	62 573	69 648	66 710	63 444		35	23	24	21			
Kazachstan	61 047					36						
Peru	59 274	56 284				37	35					
Bułgaria	58 985	51 392				38	39					
Hiszpania	57 849	57 515	59 430	61 519	69,40	39	33	32	23	23	53,70	27
Brazylia	56 865	48 576	49 856	47 638	53,08	40	43	42	35	35	43,60	37
Jordania	56 040	56 725	52 684			41	34	35				
Indonezja	55 479	41 520	33 811	26 856	41,98	42	51	50	47	46	32,18	44
Filipiny	54 490	50 478	51 103	41 503	55,05	43	40	40	40	32	40,55	40
Polska	53 930	47 986	39 016	30 209	47,80	44	44	48	45	44	40,35	41
Węgry	53 917	52 932	59 867	56 702	63,46	45	38	31	28	26	50,59	30
Meksyk	53 903	43 825	41 483	41 397	52,57	46	50	47	41	36	43,19	38
Turcja	53 390	45 535	51 293	27 965	52,31	47	48	39	46	37	42,02	39
RPA	52 850	39 054	51 950	43 984	48,36	48	53	37	39	42	15,51	46
Rosja	52 770	45 736	43 591	39 033	37,78	49	47	45	43	47	46,28	33

Włochy	52 059	46 921	45 819	51 856	59,98	50	46	44	32	30	54,44	26
Kolumbia	51 538	50 396	51 407	38 077	48,08	51	41	38	44	43	36,50	43
Grecja	50 781	48 761	50 332	46 978	57,18	52	42	41	36	31	51,54	29
Chorwacja	48 587	45 203				53	49					
Rumunia	46 945	47 549	41 784			54	45	46				
Argentyna	43 084	40 205	37 826	26 015	53,76	55	52	49	49	33	44,52	36
Ukraina	40 421	38 170				56	54					
Wenezuela	39 060	31 143	30 282	26 850	46,96	57	55	51	48	45	39,85	42
Islandia			85 349	74 695	72,73			4	12	17	68,63	5
Średnia	68 674	63 689	63 688	58 749	64,97						53,99	

Uwagi: dane dla 1999 r. częściowo porównywalne z innymi okresami; średnia arytmetyczna zwykła bez uwzględniania Islandii; cieniowanie jasne dotyczy krajów UE 15, a ciemne nowych krajów członkowskich; pogrubiono wartości skrajne.

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.imd.ch (V 2009; IV 2009; V 2005; VI 2002; VII 1999; V 1998).

sca w rankingu poprawiły swoje notowania o połowę (wzrost z 26 000 do ponad 39 000 punktów),

- amerykański kryzys na rynku kredytów hipotecznych z 2007 r. przekształcający się w drugiej połowie 2008 r. w światowy kryzys finansowy i gospodarczy, zażył w dużym stopniu na skokowym wzroście wartości średniej 2009 r. w stosunku do 2008 i 2005 r.; oznacza to *de facto*, że nie tyle grupa innych państw zbliżyła swe notowania do USA, ale będące liderem i stanowiące nadal wzorzec rankingu Stany Zjednoczone osłabiły swoją pozycję w stosunku do niemal wszystkich państw.

Chociaż tendencja zmniejszania różnicowań poziomu konkurencyjności ma charakter względnie trwały, nie doszło w żadnym roku (także w latach pominiętych w tab. 1) do utraty pierwszej pozycji przez USA. Jednak olbrzymia przewaga tego kraju nad innymi z lat 1999 (Singapur, Finlandia, Luksemburg) i 2002 (Finlandia, Luksemburg, Niderlandy) uległa znacznemu zmniejszeniu w 2008 r. (Singapur, Hongkong, Szwajcaria), a zwłaszcza w 2009 r. (Hongkong, Singapur, Szwajcaria). Widać także znamiennej zmianę – kraje unijne zostały zastąpione przez pozaunijne, które w ostatnich latach zmajoryzowały czołowe miejsca. Polska jest daleko – utrzymuje się w okolicach 44 miejsca, chociaż w ciągu 7 lat zwiększyła swoją punktację o prawie 80% (w rezultacie kiedyś zajmowała 4 miejsce od końca, a obecnie jest na 14 miejscu).

4. Unia Europejska na tle reszty świata

Rywalizacja Unii Europejskiej ze Stanami Zjednoczonymi o prymat gospodarczy w świecie sięga co najmniej ćwierćwiecza. USA traktowano jako zasadniczy punkt odniesienia w przyjętej w grudniu 1993 r. Białej Księdze „Wzrost, konkurencyjność, zatrudnienie. Drogi i wyzwania w XXI wiek” i przede wszystkim w ustanowionej w marcu 2000 r. strategii lizbońskiej⁶. Ciągłe podkreślana jest zwłaszcza konieczność niwelowania dystansu w zakresie konkurencyjności makroekonomicznej. Jednak z danych tab. 1 wynika, że rywalami są także inne kraje, głównie nowo uprzemysłowione z Azji (ANIEs).

Aby analiza zmian była metodycznie poprawna, będzie się ona ograniczać do 46 państw przedstawionych we wszystkich edycjach rankingu IMD ostatniej dekady, w tym całej UE 15 i tylko 4 z 9 NKC ujmowanych w najnowszej edycji (Polski, Czech, Węgier i Słowenii) oraz 27 państw pozostałych (tab. 2).

Tylko w okresie wyjściowym 1999-2002 można było zauważyć względną równowagę najbardziej konkurencyjnych gospodarek UE oraz świata. Początkowo małą przewagę punktową miały kraje pozaunijne, a następnie (dwa razy mniejszą) należą-

⁶ Najdobitniej ujmowali to publicyści relacjonujący w dniach 24-25 marca 2000 r. wyniki szczytu w Lizbonie, dając tytuły *Jak dogonić Amerykę* („Gazeta Wyborcza”) czy *Leczenie kompleksu Ameryki* („Rzeczpospolita”).

Tabela 2. Kraje UE na tle pozostałych państw w rankingach konkurencyjności IMD

Wyszczególnienie		1999	2002	2005	2008	2009
Liczba państw w pierwszej „10”	UE 15	5	5	3	4	4
	Spoza UE	5	5	7	6	6
Liczba państw w pierwszej „20”	UE 15	10	11	9	8	9
	Spoza UE	10	9	11	12	11
Liczba państw w pierwszej „30”	UE 15	15	13	12	11	11
	Spoza UE	15	17	18	19	19
Kraje UE15 poza pierwszą „30”		–	Portugalia Grecja	Portugalia Grecja Włochy	Hiszpania Portugalia Grecja Włochy	Portugalia Hiszpania Włochy Grecja
Nowe kraje członkowskie UE w trzeciej „10”		Węgry	Węgry Czechy	Czechy Węgry	Czechy	Czechy Słowenia
Pierwsza „10” unijna na tle średniej	średnia 46 państw = 100	118,0	129,9	117,2	117,8	117,7
Pierwsza „10” spoza UE na tle średniej		121,6	128,1	129,1	130,0	124,8

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie tab. 1.

ce do UE 15. Należy pamiętać, że dane z 1999 r. są tylko częściowo porównywalne z następnymi latami, gdyż system stosowanych wtedy wag zmniejszył matematyczny wyraz zróżnicowań wewnętrznych 46 państw. Tym samym nie można jednoznacznie wnioskować, że w ciągu trzech pierwszych lat wzrosła przewaga czołowych państw nad pozostałymi. Niewątpliwie w kolejnych latach (głównie 2005 i 2009) następował proces zmniejszania dysproporcji w całej grupie objętej badaniem. Po okresie dobrej koniunktury w Europie przełomu wieków konkurencyjność UE 15 znacznie spadła w stosunku do pozostałych państw, których czołówka miała coraz większą przewagę nad liderami UE (od -1,8 punktu procentowego w 2002 r. do 12,2 w 2008 r.) do chwili uwzględnienia konsekwencji kryzysu w USA (przewaga jest nadal duża i wynosi 7,1 punktu procentowego).

Wewnątrz UE 15 zauważalne były procesy dywergencji. Początkowo układ był wyjątkowo zrównoważony – zarówno w pierwszej dziesiątce, dwudziestce, jak i trzydziestce kraje UE 15 stanowiły połowę. Tylko raz – w 2002 r. – wśród pierwszych dwudziestu państw przeważali członkowie Wspólnoty, ale jednocześnie dwa państwa wypadły z trzydziestki. Później nie tylko liderzy UE przegrywali z krajami pozostałymi, które wyraźnie dominują w czołówce, ale także liczba wspólnotowych outsiderów konkurencyjności wzrosła do czterech. Są to wyłącznie państwa południowe. Nie równoważą tego NKC, które plasowały się co najwyżej na pozycjach 25-30, a więc zawsze za liderującą dziesiątką „starej” Unii. Temu rozwarstwieniu państw Wspólnoty warto się przyjrzeć dokładniej, analizując mniejsze grupy państw wyróżniane głównie na zasadzie geograficznej.

5. Konkurencyjność w ujęciu grup państw

Dokonana segmentacja państw obejmuje 6 grup europejskich (w tym 5 wspólnotowych) oraz 5 grup pozostałych. Podstawą są grupy składające się z 4 państw oraz – jeśli nie można inaczej – mniejsze. Pominięto w analizie 7 państw, z których trudno utworzyć homogeniczne grupy albo są one niestabilnymi outsiderami, a ich porównania z państwami unijnymi nic nie wnoszą do założonego celu badania (Turcja⁷, Izrael, RPA, Filipiny, Indonezja, Argentyna, Wenezuela). Aby zachować jednolitą podstawę (jak w poprzednim badaniu), w analizie przyjęto identyczną średnią (dla 46 państw, a więc z pominiętymi). Grupy są następujące:

Lokomotywy UE – stanowiące połowę składu G8 (grupy największych gospodarek świata) demograficzne i gospodarcze potęgi nadające kierunek polityce Wspólnoty: Niemcy (3 miejsce na świecie pod względem PKB), Wielka Brytania (5), Francja (6), Włochy (7) – 4 państwa/4 członkowie OECD/łączny PKB za 2006 r. – 9344 mld USD⁸.

Północ UE – średniej wielkości państwa (w skali UE) o wysokim PKB *per capita* i protestanckim etosie pracy – Holandia (16) i trzy skandynawskie: Szwecja (20), Dania (28), Finlandia (poza pierwszą trzydziestką na świecie) – 4/4/1534 mld USD.

Centrum – Zachód UE – mniejsze, o stosunkowo niskim bezrobociu, dość dynamicznie rozwijające się kraje mieszczące się w katolickim kręgu kulturowym – Austria (26), Belgia (18), Luksemburg, Irlandia (30) – 4/4/973 mld USD.

Południe UE – śródziemnomorskie kraje kohezji (od lat wspierane ze środków Funduszu Spójności), stosunkowo duże, ale o najniższym w UE 15 PKB *per capita* – Hiszpania (9), Grecja (27), Portugalia – 3/3/1725 mld USD.

Nowa UE – kraje przyjęte do UE w 2004 r.; najbogatsza, ale najmniejsza Słowenia pod względem PKB *per capita* przewyższa najbiedniejszą w UE 15 Portugalię; pozostałe to: Polska (24), Czechy i przeżywające najpoważniejsze trudności gospodarcze w tej grupie Węgry – 4/3/626 mld USD.

EFTA – niewielkie, ale najbogatsze ugrupowanie; ranking IMD pomija mini-państwo Liechtenstein, a mała Islandia z systemem bankowym bliskim całkowitego załamania w 2008 r. została również wtedy wyeliminowana z rankingu; dlatego wyjątkowo ta grupa składa się jedynie z dwóch państw (ale decydujących o wartości średniej ważonej całego ugrupowania czterech państw) – Szwajcaria (21), Norwegia (25) – 2/2/709 mld USD.

Zamorskie gałęzie Europy – centrum gospodarcze świata, państwa zasiedlone i założone przez Europejczyków, strefa języka angielskiego, związane z dynamicznie rozwijającą się strefą Pacyfiku, ugrupowaniem APEC i częściowo NAFTA – USA (1), Kanada (8), Australia (15), Nowa Zelandia – 4/4/15348 mld USD.

⁷ Turcja jest jedynym członkiem OECD z tej grupy. W badaniu nie występują 3 kraje OECD (Turcja, Islandia, Słowacja).

⁸ Wszystkie dane o PKB obliczono na podstawie *UN Pocketbook 2007*, UN, New York 2008.

BRIC – potęgi demograficzne świata, co przekłada się na rozmiary gospodarek, których trwająca ekspansja upoważnia do prognozowania w dalszej przyszłości zajęcia przez tę nieformalną grupę drugiej pozycji na świecie – ChRL (4), Brazylia (10), Rosja (11), Indie (12) – 4/0/5623 mld USD.

Daleki Wschód – powiązane politycznie z USA największe uprzemysłowione rynkowe gospodarki Azji Wschodniej (APEC, dwie zaliczane do grupy ANIEs), o znacznych nadwyżkach kapitałowych, lecz przeżywające spowolnienie rozwojowe po dekadach intensywnego wzrostu – Japonia (2), Korea Płd. (13), Tajwan (17) – 3/2/5708 mld USD.

Azja Południowo-Wschodnia – zaliczane do ANIEs, APEC oraz ASEAN dwa mniejsze, strategicznie położone państwa-miasta i dwa większe, lecz biedniejsze państwa – Hongkong (w ujęciu prawnym – wyodrębniona część ChRL), Singapur, Malezja, Tajlandia (największa z tych gospodarek, ale poza pierwszą trzydziestką na świecie) – 4/0/677 mld USD.

Ameryka Łacińska – pacyficzne (APEC), dynamiczne i na tle regionu stabilne kraje, powiązane z USA – jeden członek NAFTA i jeden aplikujący do tego ugrupowania – Meksyk (14), Chile, Kolumbia – 3/1/1106 mld USD.

Wymienione grupy cechuje zróżnicowany potencjał gospodarczy – występują 4 wielkie i 7 mniejszych, z których każda ma poziom PKB niższy od Włoch, czyli najslabszej z czterech lokomotyw UE. Największe pominięte gospodarki mają produkt sytuujący je na świecie na pozycjach 18-29 (Turcja, Indonezja, Arabia Saudyjska, RPA). Rozważania o potencjale gospodarczym są ważne dla ocen konkurencyjności, gdyż w skali międzynarodowej nie są rzeczywistymi konkurentami kraje

Tabela 3. Zmiany konkurencyjności w ujęciu 11 grup państw

Lp.	Grupy państw	1999	2002	2005	2008	2009
		Średnia dla 46 państw rankingu IMD = 100				
1	EFTA	118,9	124,9	123,1	128,7	127,2
2	Północ UE	121,5	113,9	123,7	122,5	126,0
3	Zamorskie gałęzie Europy	124,6	136,5	131,9	129,3	125,7
4	Azja Południowo-Wschodnia	108,3	113,1	122,0	125,8	120,2
5	Centrum – Zachód UE	115,1	106,2	116,4	116,4	112,0
6	Daleki Wschód	101,6	97,6	109,2	104,6	104,1
7	Lokomotywy UE	108,4	107,5	95,6	98,8	98,4
8	BRIC	77,7	76,2	83,7	87,0	88,9
9	Nowa UE	80,8	79,6	80,8	84,1	84,1
10	Ameryka Łacińska	85,9	82,1	85,4	80,4	82,7
11	Południe UE	96,9	89,9	83,9	81,6	80,3

Uwagi: cieniowanie jasne dotyczy krajów UE 15, a ciemne nowych członków UE; wartości z 1999 r. porównywalne częściowo.

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie tab. 1.

małe, chociaż o wysokim poziomie zamożności. Występują grupy państw wzmacniające sukcesywnie swoją pozycję konkurencyjną i kraje słabnące pod tym względem (tab. 3).

Z analizy danych nasuwają się następujące wnioski:

- dominacja konkurencyjności 4 państw zaliczonych do zamorskich gałęzi Europy zakończyła się, a minimalną przewagę uzyskało 6 państw europejskich (w tym po cztery – UE i skandynawskie) – bogatych, ale o łącznej liczbie ludności mniejszej niż najmniejsze państwo z grupy 4 potęg europejskich; różnica jest jednak niewielka i zakładana poprawa koniunktury w USA może spowodować powrót do dotychczasowych relacji;
- zauważalny jest proces powolnego zmniejszania dystansu do prowadzących 3 grup państw przez nowo uprzemysłowione kraje Azji Południowo-Wschodniej; rozwijają się one bardzo szybko, przejmując prymat w niektórych rodzajach wytwórczości, które wcześniej decydowały o sukcesach Korei Płd. i Tajwanu (np. telewizory, komputery);
- utrzymuje swoją dobrą pozycję grupa państw mniejszych od Austrii po Irlandię obejmująca dwa kraje o największym w UE PKB *per capita* – Luksemburg i Irlandię, jednak ta ostatnia, po kilkunastu latach wzrostu nieporównywalnego z innymi krajami UE 15 odczuwa skutki głębokiej recesji, co ma wpływ na pewne obniżenie wskaźnika całej grupy;
- powyżej średniej, ale stosunkowo niestabilny poziom wskaźników rejestrują dobrze rozwinięte kraje Dalekiego Wschodu; dla Japonii nie tylko dekada lat 90. określana jest mianem „straconej”, gdyż odczuwa ona także poważne skutki obecnego kryzysu; Korea Płd. również nie jest w stanie powrócić do swojej dynamiki rozwojowej z okresu przed kryzysem gospodarczym z drugiej połowy lat 90.;
- najważniejsze dla rywalizacji UE – USA są tendencje zachodzące w największych gospodarkach Wspólnoty, jednak właśnie tu rejestrujemy poważny regres, a poziom ich konkurencyjności spadł poniżej średniej; najwyżej – w drugiej „10” – klasyfikowane są Niemcy, pomimo wieloletnich tendencji stagnacyjnych; w trzeciej „10” znajdują się liberalna Wielka Brytania i socjalna Francja, natomiast najgorzej wypadają Włochy (w piątej „10”); należy zauważyć, że kraje te mają prawie dwukrotnie większy potencjał gospodarczy niż reszta UE i w efekcie decydują o poziomie konkurencyjności całej Unii Europejskiej; dlatego rezygnacja w 2005 r. z głównego celu strategii lizbońskiej prześcignięcia do 2010 r. przez UE pod względem konkurencyjności i wielkości gospodarki Stanów Zjednoczonych miała charakter pragmatyczny, gdyż oznaczała uznanie tendencji występujących w rzeczywistości;
- sukcesywny wzrost konkurencyjności rejestrują przede wszystkim dwie grupy państw – w skali większej BRIC i mniejszej NKC UE; z globalnego punktu widzenia obecny szok gospodarczy ma charakter asymetryczny, prowadząc do skokowego wzrostu znaczenia od lat szybko rozwijających się nowych potęg gospodarki światowej; wewnątrz grup trwają też przetarasowania – od Węgier bardziej

- wiarygodna okazuje się Polska (przeciwstawne tendencje w tych krajach decydowały o stabilizacji wskaźnika w 2009 r.); natomiast w ramach BRIC duże znaczenie ma nie tylko kryzys gospodarczy, ale także wahania cen surowców energetycznych, prowadząc w praktyce do wzmocnienia pozycji Rosji;
- znaczny potencjał Meksyku (jest to także ważny producent ropy) i niezmiennie zaufanie środowisk biznesowych wobec Chile nie wpływają na zmiany pozycji konkurencyjnej leżących nad Pacyfikiem państw Ameryki Łacińskiej; grupa ta została wyprzedzona nie tylko przez BRIC, ale również przez NKC UE;
 - najgłębsze zmiany dotyczą stale zmniejszającej się konkurencyjności Południa Europy – na początku dekady grupa ta sytuowała się w pobliżu średniej i poziomu państw Dalekiego Wschodu, a obecnie zajmuje ostatnie miejsce w zestawieniu, ustępując średniej o 20%. Działo się tak pomimo sukcesów Hiszpanii, której między rokiem 1994 a 2006 udało się obniżyć stopę bezrobocia z 24,1 do 8,5%, mimo wchłonięcia największej w UE liczby imigrantów zarobkowych; okazało się to jednak nietrwałe, gdyż w obliczu kryzysu w kwietniu 2009 r. ponownie Hiszpania została dotknięta największym bezrobociem w UE 27 (18,1%); sąsiednia Portugalia przegrywa rywalizację ekonomiczną z NKC; włączenie Włoch (zaliczonych do lokomotyw UE) do grupy śródziemnomorskiej jeszcze obniżyłoby poziom wskaźników;
 - założenie, że wraz z postępami jednolitego rynku europejskiego z jednej strony oraz wyrównawczym działaniem funduszy strukturalnych z drugiej strony dojdzie w UE do procesu konwergencji realnej także na płaszczyźnie konkurencyjności okazało się błędne; inne płaszczyzny z kolei rejestrują cechy występowania procesu wyrównywania dysproporcji; jednak rozwarstwienie poziomu konkurencyjności wewnątrz UE wzrasta: Północ notuje stałą poprawę, Południe – stałe pogorszenie, a rdzeń UE, decydujący o jej pozycji w świecie, coraz bardziej traci wobec USA i nowych potęg ekonomicznych świata;
 - sprzeczność między zmianami poziomu wskaźników konkurencyjności i rozwoju stanowi interesujący problem do dalszych badań; można zaryzykować tezę, że jest to częściowo uboczny efekt uzależnienia od wsparcia rozwoju ze środków zewnętrznych, osłabiającego *de facto* endogeniczną siłę konkurencyjną państw Południa, czego nie doświadczają kraje Północy UE, będące płatnikami netto do budżetu Wspólnoty.

6. Czynniki społeczny w rankingu IMD

W ujęciu S. Garellego występuje synergia między sferą ekonomiczną a społeczną. Odróżnia się to od wąskiego rozumienia konkurencyjności, gdzie koszty społeczne wpływają na obniżenie konkurencyjnych przewag cenowych. Nie ma jednak ekspansywnej i innowacyjnej gospodarki bez wypoczętych, wykształconych i kreatywnych ludzi. Rola ekstensywnych ścieżek rozwoju maleje, a wzrasta znaczenie metod intensywnych. Coraz bardziej liczy się środowisko pracy, zamieszkania, administracyjne, przyrodnicze, a także takie elementy, jak wyznawane wartości i postawy spo-

łeczne. Dominują tu elementy niepoliczalne, poddawane ocenom jakościowym. Są one istotną częścią ogólnej oceny konkurencyjności IMD. Stąd w dużym stopniu wynika wysoki poziom ogólnych wskaźników w Europie Północnej.

W końcu lat 90. Instytut Zarządzania Rozwojem zmodyfikował budowę wskaźnika konkurencyjności społeczeństw, rezygnując z ośmiu rankingów cząstkowych na rzecz czterech (wymienionych na początku opracowania). Zniknęła więc osobna kategoria „ludzie”, której wszystkie elementy zostały przeniesione do czterech istniejących obecnie kategorii. Można tego żałować, gdyż analiza zachodzących w tej grupie zmian byłaby interesująca. Warto jednak przytoczyć zestaw uwzględnianych zmiennych i poziom konkurencyjności w tej kategorii w końcu lat 90.

Kategoria „ludzie” obejmowała 39 zmiennych ujmowanych w 7 grupach:

- charakterystyka populacji (5 zmiennych) – obecnie w ramach „infrastruktury” (7 zmiennych⁹),
- charakterystyka siły roboczej (6) – obecnie w ramach „efektywności biznesu” (22),
- pracujący (4) oraz bezrobotni (2) – obecnie jedna grupa w ramach „dokonań gospodarczych” (9),
- struktury edukacyjne (10) – obecnie w ramach „infrastruktury” (19),
- jakość życia (7) – obecnie w ramach „efektywności rządu” (7) i „infrastruktury” (6),
- postawy i wartości (5) – obecnie w ramach „efektywności biznesu” (7).

Występują tu zarówno stymulanty, jak i destymulanty. Większość zmiennych ma postać prostych wskaźników (jak stopa bezrobocia długoterminowego, poziom urbanizacji, udział w dochodzie grupy 20% najbiedniejszych gospodarstw domowych), ale część ma charakter złożony (np. *Human Development Index*, *Quality of Life*) lub jakościowy czy oparty na szacunkowej bazie informacji (spójność społeczna, skala narkomanii i alkoholizmu, prawo pracy). Praktycznie wszystkie zmienne społeczne związane są pośrednio lub bezpośrednio z jakością i wielkością siły roboczej oraz kapitału ludzkiego. Jest to zbieżne z działaniami UE w zakresie europejskiej strategii zatrudnienia i strategii lizbońskiej.

W 1998 r. kategoria „ludzie” była jedyną, w której USA nie zajmowały pierwszej pozycji, a dopiero ósmą. Działo się tak pomimo najwyższych ocen dotyczących takich zmiennych, jak m.in. odsetek osób z wyższym wykształceniem, drenaż mózgow, kwalifikacje siły roboczej, dostęp do własności, elastyczność i adaptacyjność. Jednak inne elementy oceny np. struktur edukacyjnych, różnicowań dochodowych, dostępu do służby zdrowia czy poziomu przemocy i przestępczości potwierdzały prymat państw skandynawskich i dalekowschodnich – na czele znajdowały się kolejno: Singapur, Dania, Finlandia, Norwegia, Islandia i Kanada. Generalnie 3 grupy państw notują wysoką względną przewagę wysokości przeciętnych wskaźników w

⁹ Wykazywana liczba zmiennych w aktualnej edycji rankingu obejmuje zmienne identyczne jak 10 lat wcześniej lub stanowiące oczywiste rozszerzenie danej grupy. W rzeczywistości WCY 2009 uwzględnia wiele dodatkowych zmiennych społecznych, które trudno powiązać z określonymi dawnymi grupami.

tej kategorii w stosunku do wyników ogólnych rankingu; są to: Daleki Wschód, EFTA i NKC UE (Polska miała o 3 miejsca wyższą pozycję niż w całym rankingu – była to najwyższa pozycja naszego kraju wśród wszystkich 8 kategorii). W mniejszej skali dotyczy to także grupy BRIC oraz Północy UE. W pozostałych 6 grupach państw kategoria „ludzie” wpływa osłabiająco na ogólny poziom konkurencyjności – bardziej dla lokomotyw UE niż zamorskich gałęzi Europy, a najbardziej dla grupy 3 państw Ameryki Łacińskiej¹⁰.

Światowy rocznik konkurencyjności jest lekturą ważną nie tylko dla badaczy, ale głównie dla praktyków. Na niemal 500 stronach można znaleźć zarówno ujęcia zagregowane, które były przedmiotem przedstawionej analizy, jak i zestawienia szczegółowe wszystkich 331 zmiennych. Jest więc źródłem niekiedy unikatowych informacji zmniejszających niepewność działania korporacji utrzymujących kontakty gospodarcze w różnych częściach świata. Jest opracowaniem opiniotwórczym nie tylko rejestrującym, ale i wywołującym zmiany konkurencyjności społeczeństw.

Literatura

- Cybulski L., *Edukacja a konkurencyjność regionów*, [w:] *Konkurencyjność regionów*, red. M. Klamut, AE, Wrocław 1999.
- Garelli S., *Przypowieść o dwóch gospodarkach*, „Puls Biznesu” 1998, nr 19, dodatek „Menedżer Doskonały”.
- IMD World Competitiveness Yearbook 2008*, IMD, Lausanne 2008.
- UN Pocketbook 2007*, UN, New York 2008.
- www.imd.ch.

CHANGES IN COMPETITIVENESS OF EU STATES TOWARDS OTHER COUNTRIES BETWEEN 1999 AND 2009 (WITH A SPECIAL COMPLIANCE OF SOCIAL FACTORS)

Summary: The study includes a verification of the thesis concerning the lasting process of slow loss of competitiveness by EU as a whole and by most of its member states in relation to the biggest world's economies. The increase in competitiveness was a primary aim of the Lisbon Strategy in 2000 and of all communities' programmes and economic actions. World competitiveness yearbook prepared yearly by IMD from Lausanne makes a base of counts accomplished for the groups of states, indicating, among others, the growing stratification between north and south of the EU. Particular significance was given to the human factor, in the significant way influencing the level of societies' competitiveness.

¹⁰ Nie ujęte w tabelach przeliczenie wykazało następujący poziom względnych różnic wskaźników kategorii „ludzie” i ogólnego rankingu (w punktach procentowych) dla wymienionych kolejno w akapicie grup państw: 11,3; 8,2; 7,8; 3,5; 2,9; -3,3; -2,9; -7,5.